

ลายน้ำในจิตรกรรมไทย

ศุวิทย์ จิระมณี

องค์ประกอบในจิตรกรรมไทย

ภาพจิตรกรรมไทยที่ปรากฏบนฝาผนังในพระอุโบสถ และพระวิหารตามวัดทั่วไป เป็นภาพเล่าเรื่องในวรรณกรรมทางพุทธศาสนาที่สำคัญ โดยมีวัตถุประสงค์ให้ผู้พบเห็นสนใจได้ชื่นชม และเกิดความเข้าใจในเรื่องราวเกี่ยวกับคติธรรมทางพุทธศาสนา การสร้างองค์ประกอบของภาพ จึงมีความสำคัญที่ช่างเขียนโบราณต้องจินตนาการและ สร้างสรรค์ให้เกิดรูปธรรมในความคิดที่เป็นเอกลักษณ์สืบทอดรูปแบบมาจนถึงปัจจุบันได้แก่ วิธีการเขียนภาพบุคคลที่เป็นรูปตัวพระ-ตัวนาง และภาพพระพุทธรูปที่เสวยชาติเป็นพระโพธิสัตว์ในทศชาติและปฐมโพธิ์ หรือพุทธประวัติเป็นต้น

นอกจากนี้การสร้างทัศนียภาพหรือบรรยากาศของภาพให้น่าสนใจ และมีความเป็นจริงก็เป็นเรื่องที่สำคัญอีกส่วนอย่างหนึ่ง เช่น การเขียนลายน้ำ ลายเมฆ ภาพต้นไม้และดอกไม้ รวมไปถึงภาพสิ่งก่อสร้าง ภาพปราสาท และบ้านเรือน สิ่งต่างๆ ดังกล่าวควรมีการศึกษาเพื่อนำมาพัฒนาและสร้างสรรค์รูปแบบให้เหมาะสมกับแนวคิดกับการใช้งานในปัจจุบัน ในการศึกษาวิจัยควรมีขั้นตอนในการศึกษากล่าวคือ

- 1.รวบรวมข้อมูลแนวคิดและรูปแบบจากภาพเขียนโบราณ
- 2.ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบเพื่อหาข้อสรุป
- 3.นำผลจากการศึกษาวิจัยมาสร้างสรรค์ตามแนวคิดในการสร้างสรรค์ของตนเองอย่างมีเหตุผล

การเขียนภาพลายน้ำดั้งเดิม

ภาพลายน้ำในจิตรกรรมไทยนับว่าเป็นองค์ประกอบของภาพที่สำคัญอย่างหนึ่ง ที่เราพบอยู่ทั่วไปในองค์ประกอบ ที่ช่างเขียนโบราณได้นำมาสร้างบรรยากาศของภาพเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อเรื่องน้ำตามสภาพลำน้ำ ลำคลอง และสายน้ำในทะเล รวมทั้งบ้านเรือนที่ตั้งอยู่ริมน้ำที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อและชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในอดีตได้เป็นอย่างดี ในการศึกษาการเขียนลายน้ำในจิตรกรรมได้จากแหล่งข้อมูลดังต่อไปนี้

1. จิตรกรรมฝาผนังวัดช่องนนทรี กรุงเทพฯ
2. จิตรกรรมฝาผนังวัดใหญ่อินทาราม จ.ชลบุรี
3. จิตรกรรมฝาผนังวัดคงคาราม จ.ราชบุรี
4. จิตรกรรมฝาผนังวัดราชสิทธิาราม กรุงเทพฯ
5. จิตรกรรมฝาผนังวัดคูสิดาราม กรุงเทพฯ
6. จิตรกรรมฝาผนังวัดมัชฌิมาวาส จ.สงขลา
7. จิตรกรรมฝาผนังวัดหงส์รัตนาราม กรุงเทพฯ
8. จิตรกรรมฝาผนังวัดพระสิงห์ จ.เชียงใหม่
9. จิตรกรรมลายน้ำของศิลปินคุณเฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์

สาระในเนื้อหาของลายน้ำ

- คติความเชื่อเรื่องน้ำเช่น ในคติความเชื่อเรื่องเขาพระสุเมรุ น้ำในขาคถาเรื่องมหาชนก เป็นต้น
- น้ำกับสัตว์ในจินตนาการของช่างเขียนในสมัยโบราณเช่น ชนิดของปลาที่เป็นสัตว์น้ำและสัตว์บก
- น้ำกับต้นไม้ดอกไม้ เช่นดอกบัวและดอกบัวในน้ำ
- ชีวิตชาวบ้านริมน้ำได้แก่ กลุ่มชาวบ้าน ชาวแพ ชาวเรือ ลักษณะของบ้านเรือนริมน้ำ
- ลักษณะและประเภทของลายน้ำที่นิยมเขียนในอดีต
- ผูกทดลองปฏิบัติในแนวดั้งเดิมและสร้างสรรค์ใหม่ตามแนวความคิดของตนเอง

ข้อมูลจากการศึกษาเรื่องแนวคิดและการเขียนลายน้ำจากภาพฝาผนังในสมัยอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หลังจากนั้นลักษณะการเขียนภาพลายน้ำแบบดั้งเดิมได้เปลี่ยนไปในลักษณะคล้ายของจริงในธรรมชาติมากขึ้น เนื่องด้วยได้รับอิทธิพลการเขียนภาพตามแบบอย่างตะวันตกในระยะหลัง

ตารางแสดงตัวอย่างข้อมูล

สถานที่	สกุลช่าง	ลายน้ำจากเรื่องที่พบ
วัดช่องนนทรี กรุงเทพฯ	อยุธยาตอนปลาย	ปฐมสมโพธิ ตอนมารผจญ
วัดคงคาราม จ.ราชบุรี	อยุธยาตอนปลาย	เขาพระสุเมรุกับสี่ทันทรมหาสมุทรพบว่า มีจุลาลักษณะชนิดของปลาต่างๆอยู่ในภาพ
วัดใหญ่อินทาราม จ.ชลบุรี	อยุธยาตอนปลาย	ลายน้ำที่น่าสนใจและนอกจากนี้ยังมี เงือกชายและเงือกหญิงอีกด้วย
วัดเกาะแก้วสุธาราม จ.เพชรบุรี	อยุธยาตอนปลาย	พบการเขียนลายน้ำตอนพระพุทธองค์ทรง เสวยวิมุตติสุข ที่สระมุจลินทรขณะที่ฝนตก
วัดมณีมาวาส จ.สงขลา	รัตนโกสินทร์	สมัยรัชกาลที่ 4 เรื่องปฐมสมโพธิเป็น ภาพแสดงถึงชีวิตชาวบ้านริมน้ำ

รายละเอียดของเนื้อหาที่ได้จากแหล่งข้อมูล

ลายน้ำจากคติเรื่องเขาพระสุเมรุ จากวัดคงคาราม และวัดใหญ่อินทาราม เขียนบนผนังด้านพระประธาน เป็นภาพเขามีความสูงและมีขนาดใหญ่ที่สุดในจักรวาล (Cosmology) สูงถึง 84,000 โยชน์ จมอยู่ในน้ำ 84,000 โยชน์ และมีความหนา 84,000 โยชน์ ตั้งอยู่ตรงกลางของจักรวาลล้อมรอบด้วยมหาสมุทรสี่ทันทรมหาสมุทร และเขาสัตตบริภัณฑ์ทั้ง 7

ลักษณะการเขียนภาพลายน้ำของมหาสมุทรสี่ทันทรมหาสมุทร เป็นคลื่นขึงรั้วน้ำแห่งทะเลในหิมพานต์ ที่มีความกว้าง และลึกมาก ในภาพเขียน มีหมู่ปลาแหวกว่ายรูปร่างหน้าตาประหลาดมากมาย เช่น ปลากระหายยักษ์สีแดง อันเป็นปลานขนาดใหญ่ที่ดุร้าย และมีสัตว์แปลกๆตามจินตนาการ เช่น ปลาราวหู ปลากายักษ์ ม้ามังกร ปลานกเตาตัญญักษ์ ซึ่งมีปลาอานนท์เป็นพญาปลา พบภาพเขียนดังกล่าวในพระอุโบสถ วัดอินทาราม และนอกจากที่ได้กล่าวแล้วยังมีปลาชนิดอื่น ๆ ที่ช่างเขียนได้จินตนาการวาด ไว้ที่น่าสนใจต่อการศึกษาด้านภูมิปัญญาแห่งการสร้างสรรค์

ภาพลายน้ำจากเรื่องปฐมสมโพธิหรือพุทธประวัติ ตอนทรงชนะมารหรือที่เรียกกันทั่วไปว่า "ภาพมารผจญ" เป็นภาพตอนสำคัญในเรื่องพุทธประวัติ ซึ่งนิยมเขียนไว้ผนังด้านหน้ากับพระอุโบสถ ตรงข้ามกับพระประธาน เป็นภาพน้ำท่วมมีสัตว์น้ำเข้ามาทำร้ายบรรดาหมู่मार ภาพลายน้ำที่พบในตอนนี้จะมีลักษณะจินตนาการคล้ายคลึงกันทุกแห่ง

ภาพลายน้ำตอนพระพุทธเจ้าเสวยวิมุตติสุข ในปฐมสมโพธิเป็นภาพเขียนลายน้ำในสระมุจลินทร เนื้อเรื่องกล่าวถึงตอนฝนตกตลอดเวลา พญามุจลินทรเจ็ดเศียร ได้ขดตัวเป็นบัลลังก์แผ่เศียรทั้งเจ็ด ป้องลมและพายุให้พระพุทธองค์ ในภาพเป็นคลื่นน้ำมีริ้วขนาดเล็กไม่ปรากฏภาพสัตว์น้ำ เนื่องจากเป็นน้ำเกิดจากฝน

ภาพที่ 1 ลายน้ำกับปลาอานนท์
วัดใหญ่อินทาราม จังหวัดชลบุรี

สรุปผลจากการศึกษา

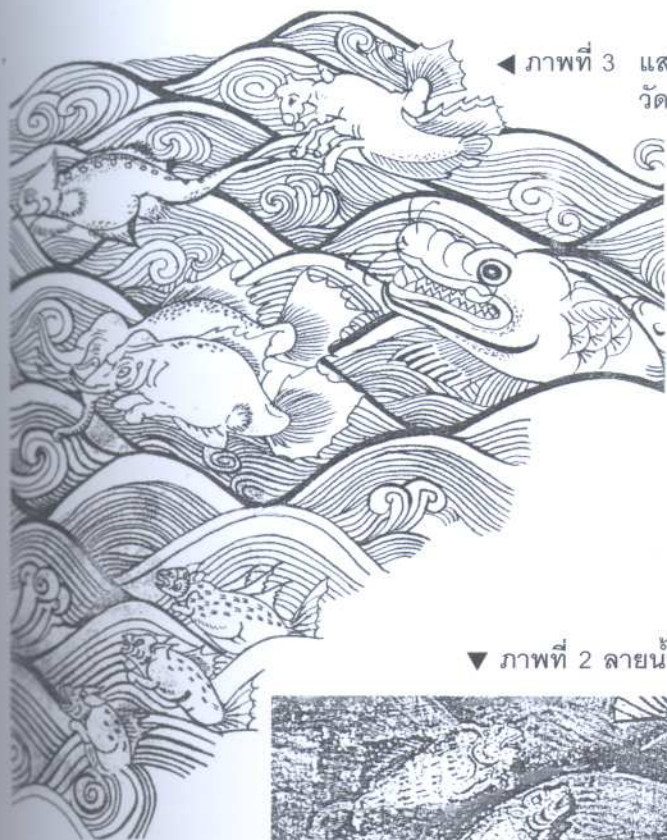
การเขียนภาพลายน้ำในจิตรกรรมไทยนิยมเขียนภาพลายน้ำเป็นคลื่นเล็กๆ ซับซ้อนกันเป็นระลอกตลอด ลำนํ้าที่กว้างใหญ่ในคลื่นแต่ละลูกจะมีเส้นริ้วของระลอกคลื่นเป็นเส้นโค้งขนานกันเป็นริ้วถี่ๆ ลูกคลื่นคล้ายกับผิวนํ้าที่ต้องลมพัดเป็นระลอกกระยิบระยับ ในระหว่างเกลียวคลื่นมักมีสัตว์น้ำต่างๆเป็นคู่ ส่วนใหญ่เป็นภาพสัตว์ในป่าหิมพานต์ ตามจินตนาการของช่างเขียนสมัยโบราณหากเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับมหาสมุทรอันลึกและกว้างใหญ่มากในภาพเขียนจะมีหมู่ปลาแหวกว่าย หน้าตาประหลาด ตามจินตนาการของช่างเขียนโบราณให้เห็นเช่น ปลาอานนท์ ปลากะหยักรัศมีแดง ปลาเสือ ปลามังกร ล้วนแต่เป็น ปลาที่มีความดุร้ายทั้งสิ้น

หากเป็นภาพลายน้ำที่แสดงให้เห็นถึงชีวิตริมน้ำได้แก่ กลุ่มชาวบ้าน ชาวเรือ ชาวแพ การเขียนลายน้ำเป็นระลอกริ้วคลื่นเรียบๆ แต่จะปรากฏบ้านริมนํ้า มีเรือชนิดต่างๆได้แก่ เรือพายชาวบ้าน เรือสำเภาแบบจีน และแบบฝรั่ง ที่สะท้อนให้เห็นสังคมในสมัยนั้น

ในช่วงหลังการคลี่คลายและการพัฒนารูปแบบลายน้ำเป็นลักษณะริ้วน้ำคล้ายของจริงมากขึ้น ส่วนประกอบอื่นๆ เช่น อาคารบ้านเรือนริมนํ้า เริ่มมีลักษณะผสมผสานกับรูปแบบจีนและแบบฝรั่ง ตามอิทธิพลในสมัยต่อมา

สุดท้ายของการศึกษาได้นำตัวอย่างการคลี่คลายรูปแบบภาพลายน้ำในงานสร้างสรรค์งานศิลปะด้านจิตรกรรม และงานออกแบบทั่วไป ซึ่งจะได้นำเสนอในโอกาสต่อไป

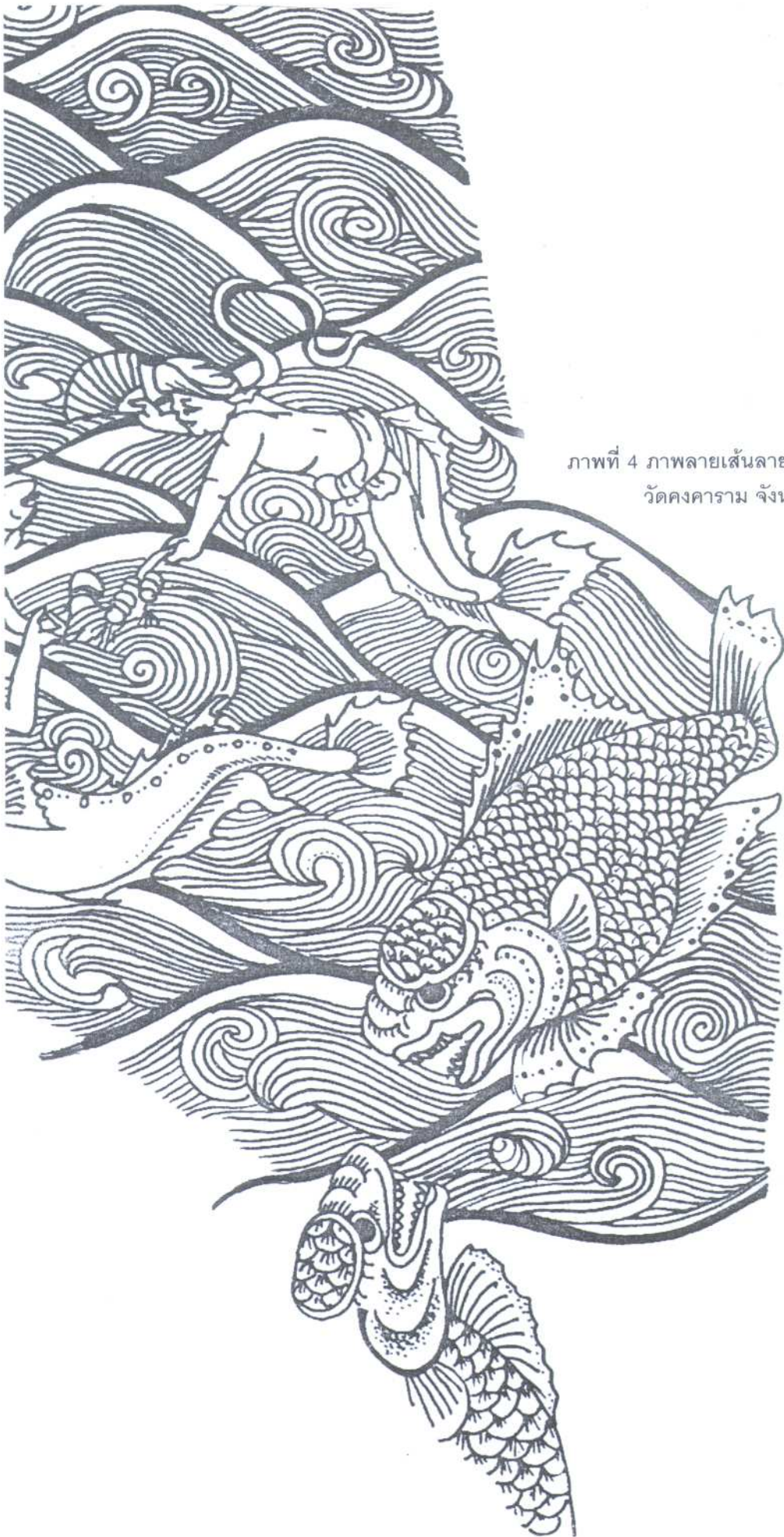
◀ ภาพที่ 3 แสดงภาพลายเส้น ลายน้ำกับภาพสัตว์น้ำในจินตนาการ วัดคงคาราม จังหวัดราชบุรี

▼ ภาพที่ 2 ลายน้ำกับสัตว์น้ำในเรื่องไตรภูมิ วัดคงคารามจังหวัดราชบุรี

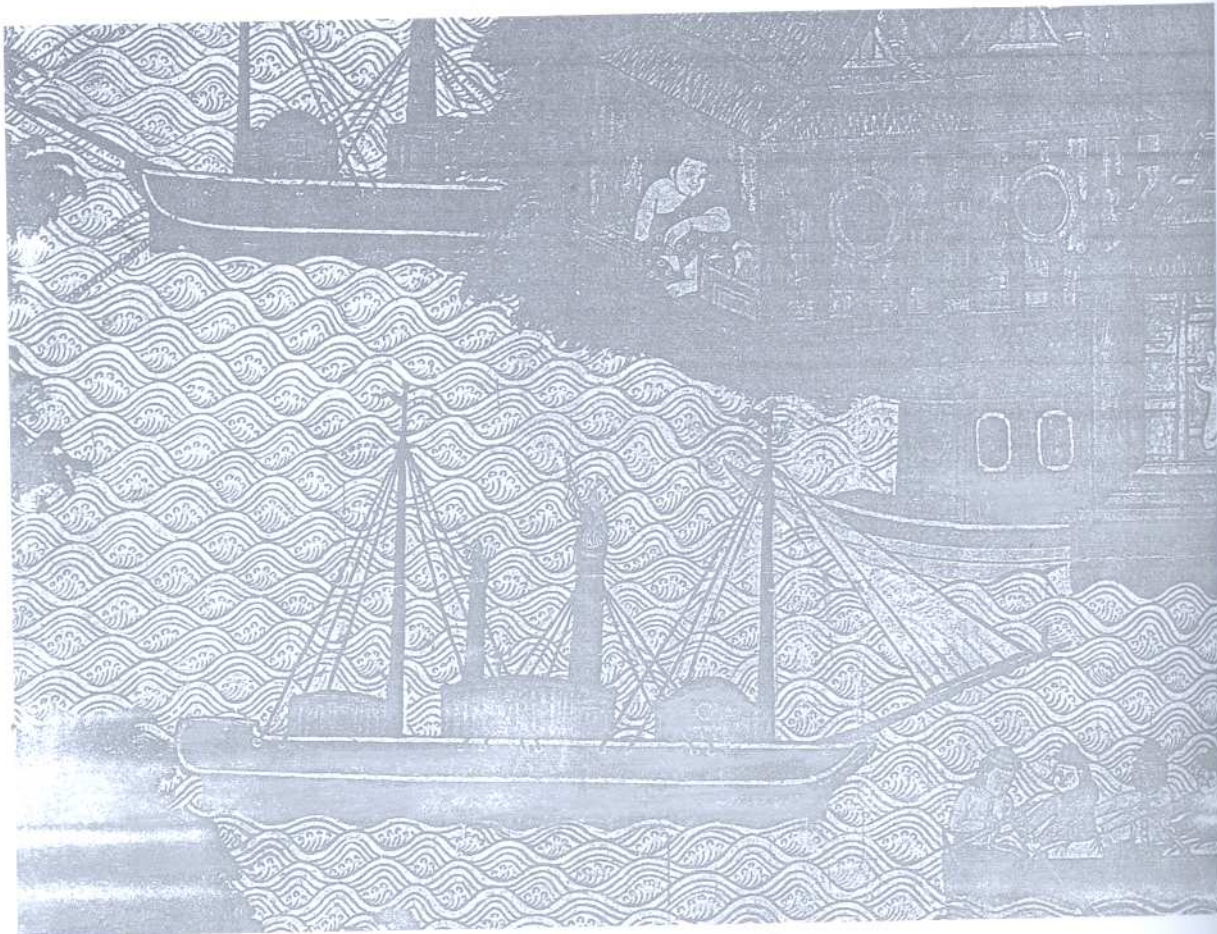
ภาพที่ 4 ภาพลายเส้นลายน้ำ กับสัตว์น้ำ
วัดคงคาราม จังหวัดราชบุรี

ภาพที่ 5 ลายนำจากเรื่องไตรภูมิ วัดราชสิทธาราม กรุงเทพฯ

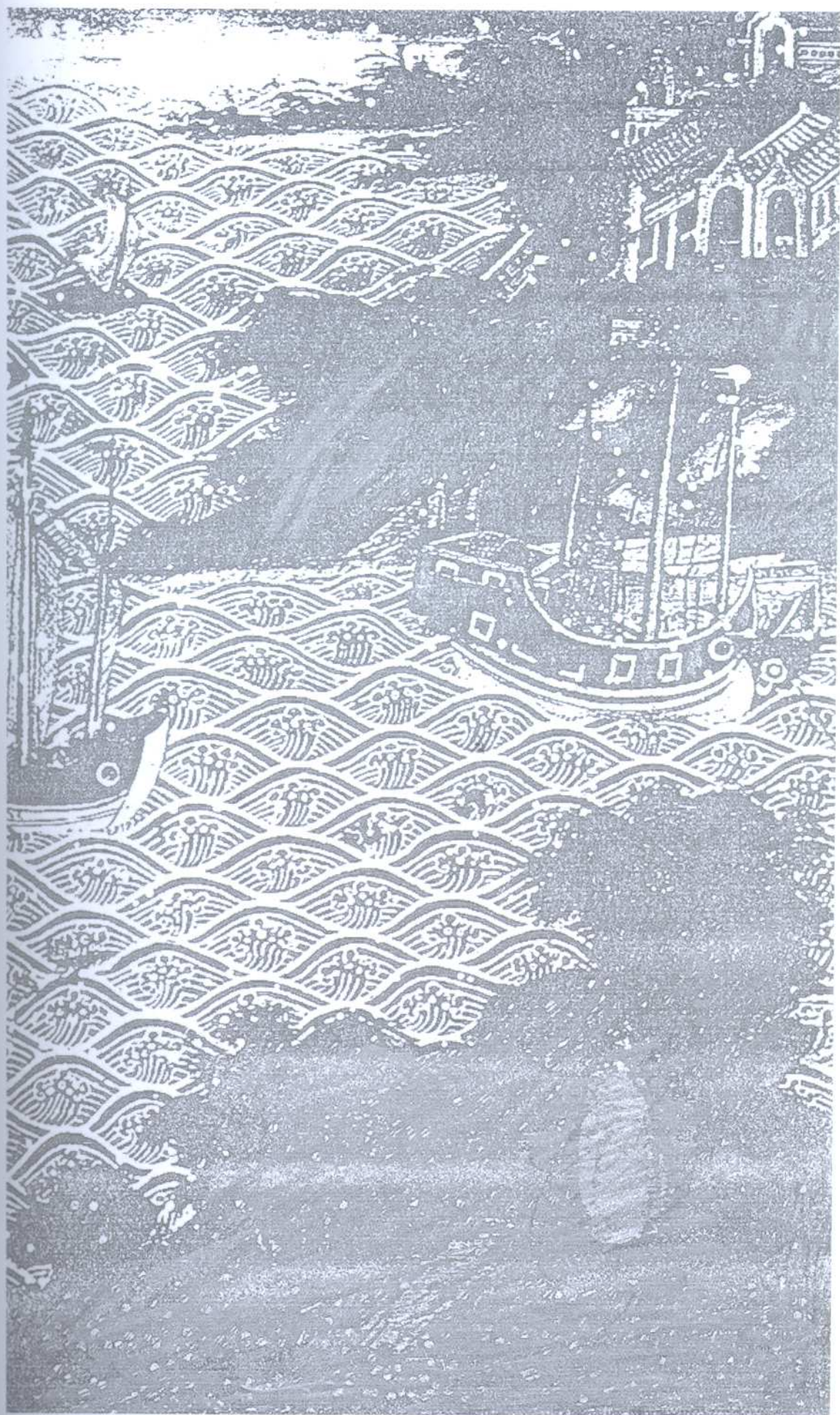

▲ ภาพที่ 6 รูปเรือและบรรยากาศเรือแพริมน้ำ วัดมณีมาวาส จังหวัดสงขลา

◀ ภาพที่ 7 ชีวิตความเป็นอยู่ชาวบ้านริมน้ำ

ภาพที่ 8 ลายน้ำและเรือสำเภาจากรัตนาธิเบศร์วัดหงส์รัตนาราม กรุงเทพฯ

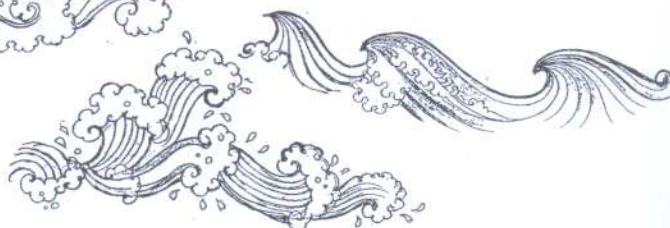

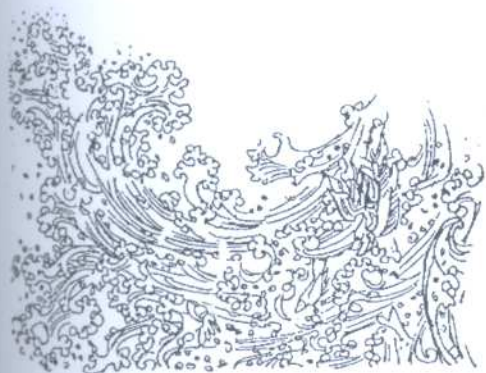
▲ ภาพที่ 9 ภาพลายน้ในยุคลหลังรัชกาลที่ 4 - 5

- ภาพที่ 10 ลายน้แนวประยุกต์ลักษณะต่างๆ
ของคุณเฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์
- ลายน้จากชาดกเรื่อง มหาชนก
  - ลายน้จากภาพทิวทัศน์สู่สวรรค์

ภาพที่ 11 ลายน้ำสร้างสรรค์ของคุณเฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ ▲

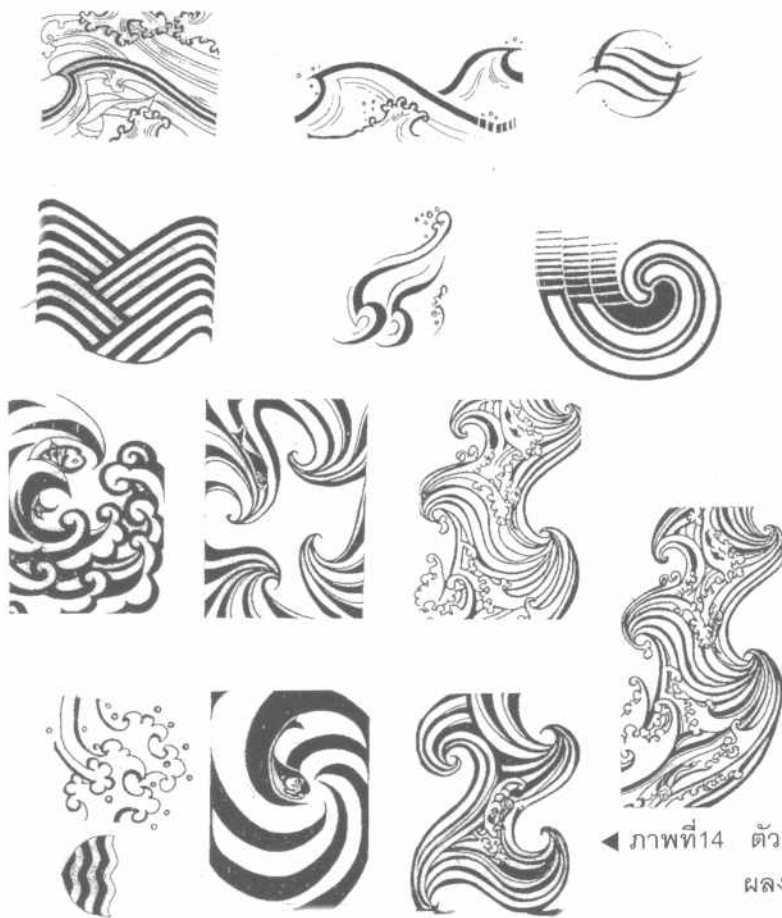
▲ ภาพที่ 12 ลายน้ในวงกลม
ผลงานนิสิตคณะศิลปกรรมศาสตร์

▲
ภาพที่ 13 ลายน้ำกับการสร้างสรรค์ใหม่
ผลงานนิสิตคณะศิลปกรรมศาสตร์

◀ ภาพที่ 14 ตัวอย่างลายน้ำกับงานการออกแบบ
ผลงานนิสิตคณะศิลปกรรมศาสตร์

ภาพที่ 15 ตัวอย่างลายน้ำกับงานการออกแบบใหม่
ผลงานนิสิตคณะศิลปกรรมศาสตร์ ▶

เอกสารอ้างอิง

สำนักพิมพ์เมืองโบราณ. วัดใหญ่อินทาราม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2526.

สำนักพิมพ์เมืองโบราณ. วัดช่องนนทรี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2526.

สำนักพิมพ์เมืองโบราณ. วัดคงคาราม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ด้านสุทธา, 2537.

สำนักพิมพ์เมืองโบราณ. วัดเกาะแก้วสุทธาราม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พลชัย, 2529.

ผลงานนิสิตคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

- Santi Leksukum, Temple of Gold River Book, Thailand, 2544.